

Ідеї В. Сухомлинського щодо використання природи для розвитку мовлення дітей

Мова – це і засіб спілкування, накопичення та передачі набутих людством знань, і найважливіший інструмент навчання. Оволодіння рідною мовою визначає багатство, широту інтелектуальних та естетичних поглядів особистості. Прищепити з раннього дитинства любов до рідної мови, навчити правильно говорити – головне завдання педагогів у вихованні підростаючого покоління. Багаторічний досвід роботи з дітьми переконав відомого вченого, педагога Василя Сухомлинського у необхідності використання природи з метою розвитку мови дітей. Видатний педагог розглядав природу як своєрідну форму наочності, джерело думки й логіки мислення, почуття краси й позитивних емоцій, як засіб розвитку поетичного слуху та провідний засіб формування особистості. Саме тому ідеї видатного українського педагога актуальні й нині.

Значним внеском у вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського стали праці А. Богуш, І. Зязюна, В. Кузя, Н. Ничкало, О. Савченко, М. Сметанського, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та ін.

Окремим аспектам педагогічної системи В. Сухомлинського присвячені дослідження Т. Будняк І. Наливайка, О. Сараєвої, І. Суржикової, Г. Ткаченко та ін.

Велику увагу характеристиці засобам прибрати приділяли теоретики дошкільного виховання (Я. Коменський, Ж. Руссо, Г. Сковорода, К. Ушинський та ін.), які довели, що вплив природи облагороджує людину.

Мета нашої статті полягає у розкритті цінних методичних порад В. Сухомлинського стосовно використання природи у роботі з дітьми щодо розвитку їхньої мови.

Рідна мова – та, з якою людина входить у світ, прилучається до загальнолюдських цінностей. В. Сухомлинський зауважував, що рідна мова – це «духовне багатство народу», в якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції [3, с. 201]. Великий педагог підкреслив красу й особливість рідного слова: «Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає красу слова» [3, с. 201–202]. У книзі «Серце віддаю дітям» вчений підкреслив культ рідного слова, а у відомій праці «Моральні заповіді дитинства і юності» він закликає збагачувати духовне

надбання свого народу – рідну українську мову, бо це мова великого народу, великої культури [1; 4].

Відомий педагог називає рідну мову «невмирущим джерелом», з якого дитина черпає уявлення про навколишній світ, про рідну Вітчизну, про своє місто, про весь свій рідний край. Василь Сухомлинський переконаний, що без любові до рідного слова неможлива любов до рідної землі, до своєї Батьківщини.

Особливо цінним засобом у розвитку мови дітей і ознайомленні з навколишнім В. Сухомлинський називає природу. На його думку, саме в природі діти відкривають для себе щось нове і кожен крок – це мандрівка до джерела мислення й мови, до чудової краси природи, це вічне джерело дитячого розуму. Світ природи збуджує допитливу дитячу думку, породжує мовну активність. Він зауважував, що ізоляція дитини від природи, обмеження розвитку мови тільки слуховим сприйманням веде до перевтоми організму дитини. Василь Сухомлинський працюючи довгий час з дітьми, був глибоко переконаний, що перші наукові знання діти повинні отримувати з явищ природи.

Одним із стимулювальних факторів створення розвивального мовленнєвого середовища Василь Олександрович називав «подорожі» дітей у світ природи. Тому він радив проводити спеціальні уроки милування природою та постійно сам організовував «подорожі в природу» – різноманітні спостереження та екскурсії в природу, які давали можливість послухати, подивитись, відчутти оточуючий світ. Це екскурсії до лісу, пасіки, річки, за місто, село, зустріч сходу і заходу сонця, «подорожі хмар», слухання хору пташок, цвіркунів, шелесту листя, спостереження нічного неба тощо. Під час організованих спостережень він спонукав дітей до висловлювань різних типів – розповіді, опису, міркування, до різних типів мовленнєвої діяльності. Вчений звертав увагу, що розповіді про природу стануть доступними дітям лише при багаторазовому спостереженні в природі, за умови, якщо побачене підкріплюється словом. Треба зауважити, що природа виступала як своєрідна форма наочності. Кожна подорож в природу – це урок мислення, розвитку розуму. Під «уроками мислення» В. Сухомлинський розумів школу думки, без якої не уявляв повноцінної розумової праці, ефективного опанування нових знань. Василь Олександрович розробив «300 уроків мислення в природі», на яких відбувалося «живе спілкування з природою». Основними завданнями «уроків мислення» були: уміння спостерігати за явищами навколишнього світу; збагачення життєвого та чуттєвого досвіду; накопичення конкретного природного матеріалу як основи розвитку абстрактного мислення;

усвідомлення окремих явищ природи, їх взаємодію та взаємозв'язок; розвиток мислення і мовлення дітей; розширення пізнавальних інтересів; спонукання до творчості засобами слова. Видатний педагог зазначав, що таке пізнання світу впливає не тільки на розум, а й на почуття, переживання, відкриває нову красу в навколишньому світі, пробуджує джерело поетичної творчості.

У красі навколишнього світу дитина черпає духовне благородство – доброту, сердечність, чуйність, готовність до творення і утвердження прекрасного. «Краса, – писав В. Сухомлинський, – це радість твого життя. Людина, стала Людиною тому, що побачила глибину блакитного неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої зорі...» [1, с. 220]. Вчений зазначав, що у вихованні краси мають велике значення екскурсії та спостереження напровесні й весною. Він підкреслював, що виховання любові до рідного слова починається саме з спілкування дитини з природою. Красу і виразність рідного слова Василь Сухомлинський вважав найдієвішим засобом впливу на дитину. У зв'язку з цим В. Сухомлинський писав, що кожна дитина має відчувати красу слова й образу.

Відомий педагог звертав увагу, що тільки щоденна робота вчителя-вихователя з розвитку мови на лоні природи сприяє розвитку поетичного слуху. Коли дитина знаходиться під впливом казкових образів, що чує від педагога, то на її вустах також народжується поетичне слово. В дитинстві, зауважував В. Сухомлинський, кожна дитина – поет і поетична творчість доступна кожному. Вона не є привілеєм особливо обдарованих. Поетична творчість звеличує людину, а поетичне почуття треба виховувати: «Поета в душі пробуджує людське почуття прекрасного. Якщо в учневі не виховати це почуття, він залишиться байдужим до краси природи і слова, істотою, для якої кинути камінець у воду і в соловейка, що співає – те саме. Дати дитині радість поетичного натхнення, пробудити в її серці живе джерело поетичної творчості – така сама важлива справа, як навчити читати і розв'язувати задачі» [3, с. 212]. Отже, без виховання цього почуття дитина залишиться байдужою до краси природи та слова: «Поетична творчість, підкреслював В. Сухомлинський, – найвищий ступінь мовної культури, а мовна культура виражає саму сутність культури людської» [3, с. 212].

Мовну культуру ми розглядаємо як один із показників професійної культури педагога. Оволодіння культурою мови – це професійний обов'язок кожного вихователя. Тому професійне мовлення педагога повинно відповідати вимогам культури мовлення. Це важливий показник рівня його інтелігентності, освіченості, загальної культури. Слова педагога мають бути пристойними, щирими та відвертими.

В. Сухомлинський наголошував на своєрідній психотерапевтичній функції слова педагога та особливо наголошував на тому, щоб слово вчителя-вихователя було лагідним, доброзичливим, використовувалося для «піднесення людини». Відомий педагог вважав це обов'язковою умовою спілкування-діалогу між вчителем-вихователем і дітьми. Вчений вважав, що педагог у слові виявляє себе, свою культуру, своє ставлення до вихованців. Як бачимо, провідним фактором мовленнєвого середовища впевнено можна назвати мовлення педагога, слово вчителя, до якого В. Сухомлинський висував особливі вимоги. Учений не уявляв собі особистості педагога без досконалого володіння ним рідною мовою, рідним словом, як засобом впливу на дітей і засобом виховання. Так, у своїх статтях «Слово вчителя у моральному вихованні», «На трьох китах», «Як добитися, щоб слово вихователя доходило до серця вихованця», «Рідне слово» тощо відомий педагог охарактеризував навчальні та виховні можливості мови, усного і друкованого слова [2; 3; 5; 6; 8]. У статті «Слово про слово» підкреслив роль слова у вихованні дитини: «В руках вихователя слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур в руках скульптура. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру й різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це ніби місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність» [7, с. 160].

Мовлення – це інструмент професійної діяльності педагога, за допомогою якого можна розв'язати різні педагогічні завдання. Мовлення педагога є показником його педагогічної культури, засобом самовираження і самоствердження його особистості. До мови педагога ставиться ціла низка педагогічних вимог: загальна культура мови, багатство словника, чистота і правильність вимови відповідно до мовних норм, простота і виразність, доступність мови для розуміння дітей. У розмові з дітьми педагог повинен уміти правильно користуватись різними інтонаційними відтінками.

В. Сухомлинський писав: «Хто з вас не пам'ятає, як разом з батьком чи з матір'ю їхав на возі з сіном, дивився в глибоке зоряне небо, мріяв про щось казкове?»

Як тонко підмітив народ красу природи, якими виразними, яскравими, соковитими, запашними словами назвав її явища! Скільки є слів, які означають лиш те, що відбувається з вогнем: горить, палає, блищить, жевріє, полум'яніє... І кожне слово має свій відтінок» [7, с. 167].

В. Сухомлинський радив шукати в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалили б вогник захоплення в дитячих очах. У статті «Слово про слово» читаємо: «Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу. Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її» [7, с. 167].

Велику увагу вчений приділяв розповіданню казок на лоні природи, поєднуючи спостереження з проявами фантазії. Відомий педагог звертав увагу на те, що емоціональне сприймання казки доцільно підсилювати своєрідним казковим оточенням. Він пропонував розповідати казки якщо не серед природи, то в спеціально обладнаній кімнаті казок. У такій кімнаті дітям усе має нагадувати казку. Така обстановка викличе у них бажання не тільки слухати казку, а й самостійно розповідати її, створювати казку з новими сюжетами. Саме казка, на думку педагога, сприяє розвитку інтересу у дітей до навколишнього світу, розвитку зв'язного мовлення. Казка завжди глибоко національна і самобутня, вона є джерелом виховання любові до Батьківщини та рідного слова.

Отже, у літературно-педагогічній спадщині великого вченого Василя Сухомлинського закладені багатющі резерви для розвитку мови у дітей. Вивчення та осмислення його досвіду допоможе сучасним педагогам у розвитку та збагаченні мовлення дітей.

Подальші розвідки у заданому напрямі пов'язані з дослідженням розвитку діалогічного мовлення у дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1966. – 230 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 638 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977 – Т. 3. – 669 с.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К., 1969. – 245 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 638 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 638 с.

7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977 – Т. 5. – 638 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 669 с.